

COMO TRADUCIMOS NAS CIDADES DIVIDIDAS?¹

Antía Veres Gesto
Universidade de Vigo
antiavx@gmail.com

O pasado 26 de novembro do 2013, citámonos na Facultade de Filoloxía e Tradución da Universidade de Vigo Sherry Simon e mais un público atento ó que a profesora tiña para compartir connosco na súa conferencia «Tradución, identidade e cidadanía». O relatorio, organizado por Alberto Álvarez Lugrís (Departamento de Tradución e Lingüística) e Teresa Caneda Cabrera (Departamento de Filoloxía Inglesa, Francesa e Alemás), recibiu o financiamento da Unidade de Igualdade, da Facultade de Filoloxía e Tradución e mais do Máster Interuniversitario en Estudos Ingleses Avanzados.

Sherry Simon, catedrática na Universidade da Concordia (Montreal), é autora de publicacións coma *Le Trafic des langues* (Boréal, 1994), *Gender in Translation* (Routledge, 1996), *Culture in Transit, Translating Montreal. Episodes in the Life of a Divided City* (McGill, 2006) e a recente, *Cities in Translation. Intersections of Language and Memory* (Routledge, 2012). Ademais, é coeditora de *Changing the Terms. Translating in the Postcolonial Era* (Ottawa UP, 2000) e do xornal cultural do Quebec, *Spirale*, o que demostra o seu compromiso coa actividade cultural desta cidade. Por outra banda, é membro da Royal Society of Canada e da Académie des lettres du Québec e ten recibido prestixiosos galardóns en recoñecemento ás súas traducións e ás súas obras críticas.

1 Conferencia de Sherry Simon impartida na Facultade de Filoloxía e Tradución na Universidade de Vigo. 26 de novembro do 2013.

Os estudos de Simon céntranse na actualidade no que ela chama *dual cities* ou *divided cities*, isto é, cidades que se converten en espazos plurilingües, onde conviven dúas comunidades que falan cadansúa lingua e que se disputan a hexemonía. Foron precisamente estas cidades o punto central arredor do cal a catedrática fixo xirar o seu relatorio.

A autora presentou concretamente as cidades de Mostar e de Nicosia. As divisións entre as dúas comunidades que conflúen en cada unha destas cidades (croatas e bosníacos, no primeiro dos casos, e turcos e gregos, no segundo) vense acentuadas a través das fronteiras que as atravesan e que as parten en dúas. Estas fronteiras desempeñan un dobre papel: por unha banda, son un emblema da separación, da ruptura entre dúas comunidades que comparten un mesmo espazo urbano; pola outra, son un claro punto de encontro e de intercambio, simbolismo que representa claramente a ponte de Mostar, que une a parte musulmá da cidade coa católica. Esta dualidade preséntase máis dramaticamente no caso de Nicosia, onde a rúa Hermes, que hoxe forma parte da fronteira, desa Zona Morta, constituíu antano unha importante área comercial e cosmopolita, de continuas mesturas e intercambios entre as distintas culturas mediterráneas, símbolo do hibridismo da illa de Chipre. Non obstante, hoxe é unha zona deserta na que se materializa unha separación, un conflito reflectido nunha fronteira inmóbil entre comunidades e entre linguas que, en contra da propia esencia das fronteiras, non delimita uns bordos exteriores, senón que fragmenta dende o interior e enfronta as dúas partes resultantes da división.

Agora ben, nesta categoría de cidades duais tamén encaixan cidades que malia non estaren separadas por unha fronteira interna real, están divididas por confluíren nelas diversas linguas. Vigo, ó igual que Barcelona ou Montreal, entraría dentro desta definición, xa que son moitas as linguas que se foron sumando á musicalidade das súas rúas e que a converten nun espazo cosmopolita e de tradución, unhas linguas que chegaron por razóns históricas, xeográficas (tanto no que se refire á proximidade coa fronteira portuguesa coma ó contacto con América a través do mar), económicas e sociolóxicas (linguas que chegaron a través dos contactos comerciais ou a través da inmigración).

Poderemos comparar daquela unha fronteira coa tradución? Xaora que si: como ben explicou Simon, esa dualidade que observabamos nas fronteiras tamén está presente na actividade tradutora, que nace da separación ou das diferenzas entre dous idiomas para servirles de ponte e chegar ó entendemento. Polo tanto, unha cidade dual é unha cidade que naturalmente posúe unha predisposición á tradución, é dicir, que é «more intensely translational than others», en palabras da propia Simon, unha cidade que constitúe un espazo de tradución que busca ofrecer unha comunicación entre as distintas comunidades.

O que debemos preguntarnos agora é como desempeñamos o labor de tradución os tradutores que vivimos neste tipo de espazos. A situación das cidades divididas crea un contexto particular que lle afecta á actividade da tradución e á lóxica que empregamos os tradutores. Para comezar, as linguas que están en contacto en tales comunidades moi raramente están nunha posición de igualdade, senón que manteñen unha continua loita entre elas na busca de autoprotección, o cal pode crear uns choques entre linguas que se traducen á súa vez nun espazo cívico fracturado. Nestes contextos, Simon distingue entre dúas posturas ben diferenciadas que pode adoptar un tradutor á hora de enfrontarse a un traballo de tradución: o *distancing* e o *furthering*.

Por unha banda, a autora fala de *distancing*, termo que emprega para referirse a un tipo de tradución levado a cabo nun territorio compartido por dúas comunidades que branden cadansúa lingua como marca de identidade e que se valen da tradución para reafirmar a diferenza entre ámbalas dúas linguas. Neste tipo de tradución, obsérvase a importancia que se lles dá á separación e á diferenciación entre as dúas comunidades, na que entran en xogo razóns políticas e ideolóxicas máis ca uns motivos puramente literarios. Neste caso, nos que as comunidades dos dous idiomas están en contacto co mesmo espazo e coas mesmas referencias culturais, a tradución presentaría un marcado efecto social e levaríase a cabo por razóns simbólicas. Así e todo, isto non implica que unha tradución sexa insignificante ou inútil, senón que simplemente reflicte o feito de que o contexto onde se produce a actividade da tradución está fortemente influenciado polas circunstancias que a arrodean. Este *distancing* constituiría un tipo de tradu-

ción máis pechado, produto da identificación dunha determinada lingua como unha marca de identidade nacional e da visión que ofrece esa lingua como a única interpretación posible do pasado, como acontece na cidade de Nicosia.

Por outro lado, Simon preséntanos o concepto contrario, *furthering*, no que a tradución adopta unha postura menos agresiva, máis suave e amable, e ofrece un marco para a creatividade e para a formación de formas híbridas. Sería esta unha forma de achegamento á tradución que permitiría unha influencia mutua entre as dúas linguas e as súas culturas. Fronte ó efecto social e ó carácter simbólico do *distancing*, estamos agora ante unha modalidade que avoga pola apertura e pola expansión, pola introdución de novos estilos e mais de novas percepcións literarias. A introdución de novos conceptos a través deste tipo de tradución implicaría unha redistribución conceptual e sensorial que á súa vez lle ofrece á comunidade un enriquecemento da súa lingua e da súa percepción da realidade.

Como xa dixemos, a situación na cidade de Nicosia condúcenos a unha tradución caracterizada polo *distancing*, xa que as dúas linguas e as súas comunidades de falantes respectivas viven unha situación de conflito que derivou nun escaso interese histórico por se comunicaren entre elas e nun grande interese por se diferenciaren claramente a unha da outra. Non obstante, na actualidade nacen iniciativas moi positivas que xiran en torno á busca dunha identidade chipriota pura que vaia alén da separación e do conflito que desgasta as dúas culturas. Así, na área fronteiriza da Zona Morta lévanse a cabo reunións de poetas e de tradutores, o cal, como se mencionou na rolda de preguntas, leva impreso un marcado carácter simbólico: a Zona Morta, que era antano o centro vivo da cidade de Nicosia, convértese de novo nun lugar de intercambio e de confluencia de culturas. É salientable o traballo do poeta chipriota Mehmet Yashin neste contexto, un traballo mediante o cal rompe cos esquemas establecidos acerca da lingua na cidade. Este rexeita o concepto de *mother tongue* por considerar que non pode transmitir as identidades múltiples e as distintas bagaxes culturais que abrangue a fronteira da terra materna, polo que coida que é máis axeitado falar dunha *step-mothertongue*. Trata de liberarse desa lingua nacional na que converten a lingua materna, dese uso politizado da lingua que o identifica como membro dunha etnia en concreto, que o etiqueta

como membro dunha ou da outra área da Liña Verde que divide Nicosia. Nun contexto dual coma este do que falamos, «any linguistic choice inevitably involves unambiguous political consequences», como apunta Simon. Yashin trata, pois, de liberarse de tal prisión e rebélase contra a realidade dual da cidade mesturando na súa obra as distintas realidades lingüísticas que sempre o arrodearon de xeito natural en Chipre. Así, nalgúns dos seus poemas danse cita o turco de Istambul, o turco estándar, o turco otomán, o grego moderno, o inglés e o karamanlidika². Temos como resultado, xa que logo, unha obra híbrida, que nos pode recordar unha tradución inacabada, con múltiples interferencias, que reflicte a situación desa multiplicidade presente na cidade e tamén dunha certa falta de orientación dos individuos por mor desa situación.

Daquela, como observamos, a tradución posúe un papel central nas cidades nas que conflúen varias comunidades lingüísticas, lugares nos que, ademais, esta actividade adquire unha intensidade especial debido á implicación emocional do propio tradutor. Esta situación non só se dá nos casos extremos que analizou Serry Simon na súa conferencia, nos que un conflito se fai patente a través dunha fronteira real, senón tamén en casos coma os que vivimos nas cidades galegas, onde comparten un mesmo espazo o galego e o castelán, principalmente. Neste noso país, por mor do uso politizado da lingua, dáse acotío esa identificación da que falabamos anteriormente dunha lingua cunha determinada postura política, situación que provoca en moitos casos un hermetismo e a creación dunha fronteira invisible que se converte en conflitiva e que pecha a porta da comunicación, como veu ocorrendo en cidades coma Nicosia. Como explicaba Simon na rolda de preguntas, unha mensaxe neste tipo de cidades que admiten no seu seo a varias linguas non é unha simple mensaxe, senón que é unha mensaxe nunha lingua, algo que favorece a etiquetaxe do seu emisor.

Cómpre lembrarmos neste punto, como tradutores, a importancia da nosa actividade á hora de modelarmos unha literatura: a tradución permite a chegada a unha determinada comunida-

2 Karamanlidika (gr) ou karamanlica (tr) é unha forma lingüística consistente na escritura do turco con caracteres gregos cuxa práctica foi habitual durante varios séculos por parte dos gregos ortodoxos falantes de turco e que continuou viva en Chipre ata o 1933.

de lingüística de novos estilos, correntes e influencias doutras literaturas foráneas que non serían posibles sen ela. O interese pola tradución sempre vén, como apuntou Simon, por parte da lingua débil, que, no noso caso concreto, é o galego. Neste contexto, un ben podería confundir a postura do *furthering* cun ataque a esa lingua débil, como unha contaminación da súa pureza ou como unha ameaza á súa integridade, pero deberíamos abandonar ese hermetismo para entender este tipo de tradución como unha fonte de enriquecemento, do mesmo xeito que deberíamos entender que esa “contaminación” non é tal, senón que constitúe en realidade a integración de novos puntos de vista que contribuirán a ofrecernos unha visión do mundo máis ampla. Noutras palabras, deberíamos adoptar unha postura que permita que a tradución funcione como un elemento fortalecedor da lingua en lugar de como unha ameaza de contaminación.

Nun país no que a lingua se emprega como ferramenta na loita política, é moi doado adquirirmos unha postura máis achegada ó *distancing*, que supón a adopción por parte dunha comunidade dunha visión pechada en si mesma. Con todo, nunha situación tal, os falantes e, aínda máis, a comunidade de profesionais da tradución, deberíamos aprender a separar a política da lingua, superar ese *distancing* e saltar ese atranco que supón a politización do idioma para o avance e o desenvolvemento san dunha lingua e da cultura que vai parella a ela. Esta politización á que estamos afeitos provoca esa etiquetaxe dos emisores das mensaxes, como comentamos antes, e contribúe ó estancamento dunha lingua e dunha cultura, contribúe a que fagamos monumentos das linguas, algo que deberíamos evitar, como nos lembrou Simon, xa que as linguas son entes vivos.

Dende tempos inmemoriais, o ser humano conta coa ferramenta da lingua, que permite a comunicación entre as persoas, e coa ferramenta da tradución, que permite a comunicación entre comunidades de falantes de distintos idiomas. Daquela, por que reflectirmos a través da tradución un conflito entre comunidades adoptando unha postura hermética en lugar de establecermos unha área de verdadeira comunicación, de intercambio e de transmisión enriquecedora entre culturas? Adoptarmos unha postura aberta ó traducirmos implica a recepción de novas percepcións

que contribuirán a deseñar a nosa visión da realidade e que, unida á capacidade creativa dos autores da nosa comunidade, implicará a modelaxe dunha literatura e dunha cultura híbrida, fortalecida e máis rica.

Referencias bibliográficas

- SIMON, S. 2012. *Cities in Translation. Intersections of Language and Memory*. Londres: Routledge, 2012.
- YASHIN, M. (ed.). 2000. *Step-Mother Tongue. From Nationalism to Multiculturalism: Literatures of Cyprus, Greece and Turkey*. Middlesex: Middlesex University Press, 2000.

